

СЕКЦІЯ 6. ІСТОРІЯ БІОЛОГІЇ, ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

УДК 556 (092)

ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ У ГАЛУЗІ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ ТА АКВАКУЛЬТУРИ ПРОФЕСОР ГЕОРГІЙ БОРИСОВИЧ МЕЛЬНИКОВ

(до 110-річчя з дня народження проф. Г. Б. Мельникова)

А. І. Дворецький¹, Л. А. Байдак²

Дніпропетровський державний агроєкономічний університет,
вул. Ворошилова, 25, м. Дніпропетровськ. 49600, Україна.

Георгій Борисович Мельников народився 22 січня 1904 р. в с. Чернава Орловської області в сім'ї селянина-бідняка [3, 4, 6, 7]. В 1925 р. він розпочав навчання на робітничому факультеті Дніпропетровського інституту народної освіти, після закінчення якого, у 1929 році, Г. Б. Мельников був залишений у аспірантурі при Дніпропетровській державній гідробіологічній станції, під керівництвом проф. Дмитра Онисифоровича Свіренка. Проф. Д. О. Свіренко був засновником та першим директором Дніпропетровської гідробіологічної станції, яка була заснована в серпні 1927 року, з метою вивчення гідрологічного, гідрохімічного та гідробіологічного режимів наслідків будівництва Дніпровської гідроелектростанції (Дніпрогесу). Г.Б. Мельников спеціалізувався у вивченні зоопланктону порожистої частини Дніпра, а також новоствореної водойми – Дніпровського водосховища та непроточних водойм степового Придніпров'я [2]. Ще аспірантом Г.Б. Мельников почав викладати у Дніпропетровському робітничому університеті. З 1934 по 1940 рр. він працював доцентом, а потім завідувачем кафедри зоології Дніпропетровського сільськогосподарського інституту. Одночасно, в 1930 – 1938 рр. він працював науковим співробітником Дніпропетровської гідробіологічної станції, з 1938 по 1940 рр. – директором Дніпропетровської гідробіологічної станції.

Г.Б. Мельников організовував і приймав активну участь в експедиціях спочатку на порожисту ділянку Дніпра, а потім по Дніпровському водосховищу. Ці експедиції стали еталоном методології і принципів вивчення впливу гідробудівництва на крупних рівнинних ріках на фізико-хімічний та біологічний режим водойм. Результати вивчення дніпропетровськими гідробіологами процесів формування Дніпровського водосховища склали повний опис фізико-хімічних та біологічних особливостей водної екосистеми бувшої порожистої частини Дніпра, техногено-трансформованої у водну екосистему новоствореної водойми – Дніпровського водосховища. Займаючись вивченням зоопланктону порожистої ділянки р. Дніпра під впливом побудови греблі Дніпрогесу Г.Б.

Мельников відмічав, що зоопланктон зазнав значних змін. В додніпробудівській період в зоопланктоні ділянки р. Дніпро, на якій було створене Дніпровське водосховище, кількісно і якісно домінували коловертки (97,47 %); інші групи були представлені ракоподібними: веслоногих рачків – 3,45 %; гіллястовусих – 0,08%. Щільність зоопланктерів влітку була близькою до 100 тис. особин на 1 м³ води. Внаслідок руйнівній дії порогів, у порожистій частині Дніпра відбувалося деяке зменшення кількості зоопланктерів. В перші ж роки затоплення, в зоопланктоні стали з'являтися нові форми, в зв'язку з чим зоопланктон став більш різноманітним у видовому відношенні. Якщо в зоопланктоні незатоплених ділянок домінуюче положення займали коловертки, то після затоплення, в зоопланктоні починають домінувати веслоногі та гіллястовусі рачки. Збільшилися кількісні показники зоопланктону влітку: від 180 тис.екз/м³ до 391 тис.екз/м³ у верхній частині водосховища та від 45 тис.екз/м³ до 369 тис.екз/м³ – у колишній порожистій частині. Г.Б. Мельников відмічав, що збільшення кількості зоопланктерів відбулось завдяки: 1) зростанню вмісту органічних речовин у воді та, відповідно, зростання розвитку фітопланктону, 2) значного уповільнення течії. В 1936 р. Г.Б. Мельников захистив кандидатську, а в 1940 р. – докторську дисертації, у яких узагальнив результати вивчення закономірностей розвитку зоопланктону Дніпра у зв'язку із утворенням Дніпровського водосховища. За широтою охоплення матеріалу, глибиною його опрацювання, практичною значимістю результатів роботи Г.Б. Мельникова і зараз залишаються фундаментальною базою досліджень для спеціалістів-гідробіологів. Вони стали основою при підготовці ґрунтовних праць Г. Б. Мельникова з рибництва: статей «Гидробиологическая и рыбохозяйственная характеристика прудов степной зоны Украины», «Зоопланктон прудов степной зоны Украины», монографії «Як вирощувати рибу в нагульних ставках», посібника «Поради колгоспним рибоводам» та ін.

В роки Великої Вітчизняної війни, Г.Б. Мельников перебував у евакуації; працював замісником директора і професором, спочатку Сталінградського, а потім Бирського (Башкирія) педінститутів.

Після звільнення 25 жовтня 1943 р. м. Дніпропетровська від фашистських загарбників, розгорнулась робота з відновлення НДІ гідробіології Дніпропетровського університету. На жаль, організатор інституту, член-кореспондент АН УРСР, професор Д.О. Свіренко в евакуації помер. Естафету лідерства в дніпропетровській гідробіологічній школі прийняв його учень професор Г.Б. Мельников. З вересня 1944 р. він очолив кафедру гідробіології і іхтіології Дніпропетровського університету і НДІ гідробіології; з 1951 р. по 1964 р. працював ректором Дніпропетровського університету.

Перу Г. Б. Мельникова належить більш ніж 173 наукові роботи. Він підготував більше 30 кандидатів наук, був науковим

консультантом при підготовці багатьох докторських дисертацій. Професор Г.Б. Мельников нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак Пошани», трьома медалями, удостоєний почесного звання Заслуженого діяча науки, був Почесним членом ВГБО, членом Іхтіологічної комісії СРСР, членом редколегії «Гідробіологічного журналу».

Література

1. История Днепропетровского университета / Под ред. В.Ф. Приснякова. – Д.: Видавництво ДДУ, 1993. – 240 с.
2. Мельников Г. Б. Зоопланктон порожистої ділянки р. Дніпра та його зміни під впливом побудування греблі Дніпрельстану / Г. Б. Мельников // Вісник Дніпропетровської Гідробіологічної Станції. – 1937. – Т.ІІ. – С.76 – 83.
3. Природничі науки: Біобібліографія вчених ДДУ / Дніпропетровськ. – 1993. – С. 15 – 24.
4. Професори Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара. 1918 – 2008. / Дніпропетровськ. – 2008. – С. 295 – 297.
5. Рева А. Д. История биолого-экологического факультета Днепропетровского государственного университета / А. Д. Рева. – Д., 1998.
6. Топачевский А.В. Памяти Георгия Борисовича Мельникова / А.В. Топачевский, Я.Я. Цееб, И.П. Лубянов // Гидробиол. журн. – 1973. – Т.9, №6. – С. 122–124.
7. Федоненко О.В. Видатні діячі гідробіологічної науки / О.В. Федоненко, Т.С. Шарамок // Вісник Дніпропетровського університету, серія «Біологія. Екологія». –2008. – Вип. 16, Т. 2. – С. 172 – 177.